

TARBIYASI OG'IR O'SMIRLARDA MILLIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI

Tashturdiyeva Qutlug'ningor Dustmurod qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti
Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich magistiranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18034562>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-dekabr 2025 yil
Ma'qullandi: 20-dekabr 2025 yil
Nashr qilindi: 23-dekabr 2025 yil

KEYWORDS

Tarbiyasi og'ir o'smirlar, milliy
qadriyatlar, ma'naviy
immunitet, ijtimoiylashuv,
shaxsga yo'naltirilgan ta'lim,
psixologik diagnostika, ijtimoiy
moslashuv, tarbiya
texnologiyalari, ijtimoiy-
pedagogik hamkorlik,
aksiyologiya..

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada tarbiyasi og'ir o'smirlarning psixologik, ijtimoiy va axloqiy xususiyatlari zamonaviy pedagogik va psixologik nazariyalar asosida chuqur tahlil qilingan. O'smirlik davrining inqiroziy bosqichlari, shaxsning aksiyologik (qadriyatga yo'naltirilgan) tizimi shakllanishi, ma'naviy immunitet va ijtimoiy moslashuv jarayonlari bir-biri bilan uzviy bog'liq holda yoritiladi. Milliy qadriyatlarning o'smir tarbiyasidagi regulyativ, ma'naviy, ijtimoiy-axloqiy funksiyalari keng ilmiy izohlanadi. Shuningdek, tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ishlashda qo'llanilishi zarur bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ijtimoiy-pedagogik hamkorlik, diagnostik monitoring, faoliyatga asoslangan tarbiya metodlari va media savodxonlik tamoyillariga asoslangan metodik tizim ishlab chiqilib tavsiyalar berilgan..

Global axborotlashuv jarayoni va madaniyatlararo muloqotning keskin kengayishi yoshlar dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy xulqiy me'yorlarining shakllanishiga bevosita ta'sir qilmoqda. Bunday sharoitda o'smirlik davrida uchraydigan psixologik o'zgarishlar yanada murakkablashib, ayrim o'smirlarning xulq-atvorida og'ishlar, ijtimoiy moslashuvdagi muammolar, agressivlik, o'zini anglashdagi inqirozlar, ijtimoiy me'yorlarga nisbatan befarqlik yoki qarshilik holatlari kuchaymoqda. Tarbiyasi og'ir o'smirlar fenomeni nafaqat oilaviy yoki shaxsiy omillar bilan, balki jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va axborot makonidagi keskin o'zgarishlar bilan ham bog'liq holda vujudga keladi. Hozirgi zamon psixologik-pedagogik yo'nalishlarda bunday o'smirlar "dezadaptatsiya holatiga moyil", "axloqiy me'yorlar bilan ziddiyatli shaxs", "ijtimoiy xavf omillariga sezgir guruh vakillari" sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyasi og'ir o'smirlarda milliy qadriyatlarni shakllantirish masalasi — nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, madaniy va gumanitar mazmunga ega bo'lgan dolzarb masalalardan biridir. Chunki milliy qadriyatlar o'smir shaxsining ma'naviy-axloqiy immunitetini shakllantiruvchi, ma'naviy barqarorlikni ta'minlovchi, ijtimoiy me'yorlarni anglashga va ularni ongli ravishda qabul qilishga ko'maklashuvchi asosiy tayanch tizimdir.

Tarbiyasi og'ir o'smirlarning shaxs sifatidagi xususiyatlari

1. O'smirlik davrining psixologik inqirozi. O'smirlik – E. Erikson, L. S. Vygotskiy, A. Bandura kabi psixologlar ta'kidlaganidek, shaxsning identifikatsiya va reidentifikatsiya jarayonlari

kuchayadigan davrdir. Bu bosqichda o'smir: "Men kimman?", "Jamiyatda o'rnim qayer?", "Nimani xohlayman?" kabi asosiy psixologik savollarga javob izlaydi. Bu jarayonning murakkabligi o'smirni ko'pincha tajribasizlik, emotsional tezkorlik, mustaqillikka intilish va o'z fikrini himoya qilishdagi qattiqqo'llik bilan to'qnash keltiradi.

2. Tarbiyasi og'ir o'smirlarning tipologiyasi. Ilmiy adabiyotlarda ular quyidagi turlarga ajratiladi:

Agressiv tip – konfliktga moyil, impulsiv, emotsional portlovchi;

Indifferens tip – ijtimoiy talab va mas'uliyatdan qochuvchi, befarq;

Konfliktli tip – qarama-qarshi o'ylovchi, jamoaga moslashishi qiyin;

Konform tip – tengqurlar bosimiga tez beriluvchi, mustaqil fikr shakllantirishda qiynaluvchi.

Bu tipologiyalar ularga nisbatan tanlanadigan tarbiyaviy strategiyalarni belgilashda muhim o'rin tutadi. Milliy qadriyatlarining nazariy-metodologik asoslari. Milliy qadriyatlar – ijtimoiy ongning asosiy tarkibi. Milliy qadriyatlar tarixiy jarayonlar davomida shakllangan va avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy-axloqiy me'yorlar tizimidir. Ular shaxsning dunyoqarashi, xulq-atvori, ijtimoiy faoliyati va qaror qabul qilishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Milliy qadriyatlarining asosiy funksiyalari: regulativ funksiya – xulqni boshqaradi; aksiyologik funksiya – qadriyatlar tizimini belgilaydi; stabilizatsion funksiya – jamiyat barqarorligini ta'minlaydi; identifikatsiya funksiyasi – shaxsning milliy o'zligini shakllantiradi.

3. O'smirlarda milliy identitet shakllanishi. Milliy identitet quyidagi bosqichlarda shakllanadi:

-Kognitiv bosqich – qadriyatlarni bilish.

- Emotsional bosqich – qadriyatlarga munosabat bildirish.

-Aksiyal bosqich – qadriyatlarni ichki ehtiyoj sifatida qabul qilish.

-Amaliy bosqich – qadriyatlarga asoslangan xulq-atvor.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar uchun uchinchi va to'rtinchi bosqichlarni shakllantirish eng qiyin bo'ladi. Tarbiyasi og'ir o'smirlarda milliy qadriyatlarni shakllantirish tamoyillari Individual yondashuv tamoyili. Bu tamoyil shaxsning: temperament tipi, psixologik xususiyatlari, oilaviy muhiti, ijtimoiy tajribasi, qiziqishlaridan kelib chiqib tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishni anglatadi. Individual yondashuvning asosiy metodlari: psixologik profil yaratish; individual rivojlanish trajektoriyasini belgilash; tarbiya metodlarini moslashtirish. Ijtimoiy-pedagogik hamkorlik tamoyili. Ushbu tamoyil oila – maktab – mahalla tizimining uyg'un ishlashini talab qiladi. Chunki o'smirning xulqi ko'p jihatdan ijtimoiy muhit bilan bog'liq. Hamkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi: ota-onalar bilan muntazam psixopedagogik suhbatlar; mahallaning profilaktik ishlari; maktabdagi psixolog, sinf rahbari va o'qituvchilar koordinatsiyasi.

Faoliyatga asoslangan tarbiya tamoyili. O'smir milliy qadriyatlarni amaliy faoliyatda o'zlashtiradi. Shuning uchun: milliy marosimlar, muzey va tarixiy joylarga tashrif, jamoaviy loyihalar, teatr va folklor tadbirlari. O'smirlarda ma'naviy kechinmalarni kuchaytiradi va qadriyatlarni ongga singdiradi. Rag'batlantirish va ijobiy psixologik ta'sir tamoyili. O'smirlar ko'proq e'tirofni talab qiladi, shuning uchun: ijobiy xulqlarni ta'kidlash; kichik yutuqlarni baholash; ijtimoiy faollikni rag'batlantirish. Milliy qadriyatlarni ichki ehtiyojga aylantiradi. Media savodxonlik va axborot xavfsizligi tamoyili Zamonaviy axborot muhitida tarbiyasi og'ir o'smirlar: zararli axborotga ochiq, virtual muhitga ortiqcha bog'lanib qolgan,

manipulyativ kontentga sezgir bo'лади. Shuning uchun ularda axborotni tanlash, tahlil qilish, baholash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Milliy qadriyatlarga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Interfaol metodlar "Muammoli vaziyat" metodi "Bahs-munozara" "Cluster" "Rol o'yinlari". Bu metodlar orqali o'smirlar muammolarni mustaqil hal qilishni o'rganadi. Psixodrama va treninglar.

Psixologik treninglar o'smirning o'zini anglashiga, emotsiyalarni boshqarishiga va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Loyihaviy faoliyat. O'smirlar milliy qadriyatlarga oid mini-loyihalar yaratadi: videorolik, fotolavha, tadbir ssenariysi, ijtimoiy loyiha. Tarbiyasi og'ir o'smirlarda milliy qadriyatlarni shakllantirishning muammolari oilaviy muhitning beqarorligi; nazoratning yetishmasligi; virtual dunyodan haddan tashqari foydalanish; ma'naviy bo'shliq; pedagoglarning individual yondashuvdagi kamchiliklari. Bu muammolarni bartaraf etish uchun tizimli metodologiya zarur. Amaliy tavsiyalar. Har bir tarbiyasi og'ir o'smir uchun individual pedagogik-korreksion dastur ishlab chiqish. Oilaviy psixologik seminarlar tashkil etish. Mahalla – maktab – oila uchlik hamkorligini kuchaytirish. Milliy qadriyatlarga bag'ishlangan klublar va to'garaklar tashkil etish. Media savodxonlik bo'yicha treninglar o'tkazish. O'smirlarning milliy identitetini kuchaytiruvchi ijtimoiy loyihalar yaratish.

Xulosa: Tarbiyasi og'ir o'smirlarda milliy qadriyatlarni shakllantirish — murakkab psixologik, pedagogik va ijtimoiy jarayon bo'lib, u shaxsning axloqiy qarashlarini to'g'rilash, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, ma'naviy immunitetini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonning samaradorligi: individual yondashuv, ijtimoiy hamkorlik, faoliyatga asoslangan pedagogika, media savodxonlik, rag'batlantirish tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Milliy qadriyatlar o'smirning ichki dunyosida barqaror ma'naviy tayanch yaratadi, unga to'g'ri hayotiy pozitsiya, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ongini shakllantirishga imkon beradi. Shu bois ushbu jarayonni ilmiy asoslangan metodlar orqali tashkil etish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Sodiqova M., Jo'rayeva S. O'smirlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. To'xtaxodjayeva M. Pedagogika nazariyasi va tarbiya amaliyoti. – Toshkent: TDPU, 2019.
4. Hasanboeva O., Jabborov R. Pedagogik mahorat va tarbiya texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. G'ofurov A. Milliy qadriyatlar tizimi va shaxs tarbiyasi. – Buxoro: BuxDU, 2020.